

HOZIRGI GLOBALLASHUV JARAYONIDA TIL VA ADABIYOTNING GUMANISTIK ROLI

S. Xudoyorova¹, M. To'rayeva²

Annotatsiya:

Maqola hozirgi zamon globallashuv jarayonlarda adabiyot va tilning gumanistik ya'ni, insonni ulug'lovchi falsafiy ta'limot, insonparvarlik tamoyillarining ustuvorligi barcha tuzumlar, davlatlar, jamiyatlar uchun asosiy faoliyat mezonini bo'lishi lozimligini ifodalaydigan metodlar, materiallar va adabiy asarlarning roli qanday kasb etishi haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: global, gumanistik g'oyalar, xorijiy tillar, tendentsiyalar, globallashuv jarayoni, UNESCO

doi: <https://doi.org/10.2024/jbd44k09>

Ta'limda til haqiqatan ham muhim, chunki u odamlarga dasturlarni rejalashtirish, o'rgatish va baholashda yordam beradi. Ular buni hukumat bilan gaplashish va ularning g'oyalari va qoidalarini turli xil ommaviy axborot vositalari, masalan, televidenie va gazetalar orqali o'rganish orqali amalga oshiradilar. Bu ularga o'z mamlakati taraqqiyotini tushunishga va uning bir qismi bo'lishga yordam beradi. Til haqiqatan ham ta'lim va mamlakat taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega, chunki u odamlarga o'z fikrlari va g'oyalarini etkazishda yordam beradi. Til orqali odamlar o'z his-tuyg'ularini, niyatlarini va qadriyatlarini shakllantiradi, tushunadi va ifodalaydi; ijtimoiy munosabatlarni tasdiqlash; va madaniy va ijtimoiy ifodalar va amaliyotlarni uzatish. Shunday qilib, til turli guruhlar va shaxslar uchun madaniy o'ziga xoslikning hal qiluvchi omilidir. Bu bizning kimligimizning ajralmas qismidir.

Hozirgi davrda globallashuv jarayonida til va adabiyotning gumanistik ya'ni insonparvarlik tamoyilida o'z o'rnini yo'qotmasligi zarur. Eng avvalo "globallashuv" so'ziga ta'rif bersak.

Globallashuv (lotincha globus – shar, Yer sayyorasi) – XX asrning ikkinchi yarmi – XXI asr boshida jahon taraqqiyotida shakllangan yangi umumsayyoraviy tartibotlar, davlatlar va kishilar o'rtasida o'zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashishi, dunyo miqyosida axborot makoni, kapital, tovar hamda ishchi kuchi bozoridagi integratsiyalashuv, atrof-muhitga texnogen ta'sirning kuchayishi, ommaviy madaniyat namunalari keng tarqalishi, axborot-mafkuraviy va diniy-ekstremistik xurujlar xavfining ortib borishini ifoda etuvchi tushuncha. "Globallashuv" atamasi dastlab amerikalik olim T.Levittning 1983-yili "Garvard biznesrevyu" jurnalida chop etilgan maqolasida tilga olingan edi (u yirik transmilliy korporatsiyalar ishlab chiqaradigan turli-tuman mahsulot bozorlarining birlashuv jarayonini globallashuv deb atagan).

Globallashuv jarayonida insoniy amallarni, insonparlik tamoyiliga asoslangan tarbiya va ta'limni saqlash asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Fan

¹ Xudoyorova Sitara, SamDCHTI 2-kurs magistranti

² To'rayeva Maftuna, SamDCHTI 2-kurs magistranti

tilida bunday g'oyalar gumanistik deb nomlanadi. Gumanizmga, insonparvarlikka oid; insonni ulug'lash g'oyalari bilan sug'orilgan. Bunda til va adabiyot katta yordam beradi.

Globallashuv insonlar bilan aloqa qilish bilan bog'liq bo'lganligi sababli, u tabiiy ravishda tilning ta'siri bilan birga bo'lib kelgan - qayta tiklanadigan tarixning boshida tillarning gullab-yashnashi bilan dunyoning asl odamlari, 19 va 20-asrlarda ingliz tilining haddan tashqari tarqalishigacha. Darhaqiqat, ba'zi tillarning kontinental va keyinchalik global tarqalishi global aloqalarga erishilganligining eng aniq uzoq muddatli dalilidir. Ammo bu bizni, nihoyat, adabiyotga yuzlanishga olib keladi. Barchamizga ma'lumki, zamonaviy dunyoda globallashgan tillar bilan bir qatorda boshqa tillar ham bor.

UNESKOga a'zo davlatlar lingvistik xilma-xillik va madaniy xilma-xillik o'rtasidagi muhim bog'liqlikni va ularning barqaror rivojlanishga ko'maklashishdagi rolini bir necha bor o'rnatgan. Bu UNESCOning madaniy xilma-xillikni himoya qilish strategiyasini asoslovchi huquqiy hujjatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Ulardan asosiylari 1960-yildagi Ta'lim sohasidagi kamsitishlarga qarshi konventsiya, 2001-yildagi UNESCO ning Madaniy xilma-xillik to'g'risidagi Umumjahon deklaratsiyasi va uning harakat rejasi, 2003-yilgi Muayyan merosni muhofaza qilish to'g'risidagi konventsiyadir. , 2003 yil Ko'p tillilik va kibermakonga universal kirishni rag'batlantirish va qo'llash bo'yicha Tavsiya va Madaniy ifodalar xilma-xilligini himoya qilish va rag'batlantirish to'g'risidagi 2005 yilgi Konventsiya. Globallashuv jarayonlari tillardan foydalanish, bilish va saqlashga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, globallashuv quyidagi yo'llar bilan tillarni jonlantirish va ulardan jamiyatda qo'llanilishini rag'batlantirish potentsialiga ega:

- butun dunyo bo'ylab yo'qolib ketish xavfi ostida turgan til hamjamiyatlari bilan ishlayotgan institutlarni o'z tillarini jonlantirish, saqlash va abadiylashtirishga ko'maklashish;
- ta'minlash; hamjamiyatlarga til xilma-xilligini saqlashda yordam berish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan axborot va kommunikatsiya resurslaridan foydalanish;
- xabardorlikni oshirish, targ'ibot sa'y-harakatlarini oshirish va ilg'or tajribalarni almashish uchun dunyoning turli mintaqalaridagi yo'qolib ketish xavfi ostida turgan til jamoalarini bog'lash.

Ammo globallashuv, ayniqsa, asosiy xalqaro tillarni mintaqaviy va mahalliy tillar hisobiga, ayniqsa, ta'lim tizimlarida, ommaviy axborot vositalarida va umuman jamoat hayotida o'zlashtirishga e'tibor qaratilayotganda, tillarni xavf ostiga qo'yadi. Mavjud tendentsiyalarni hisobga olgan holda, ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra, bir necha avlodlar ichida bugungi kunda dunyoda so'zlashadigan 7000 ta tilning 50 foizdan ortig'i yo'q bo'lib ketishi mumkin. Buning oqibatlarini fojiali bo'ladi.

Adabiyot til orqali odamlarni xavfli va g'ayriijtimoiy urf-odatlardan ogohlantiradi, nopok va jirkanch xarakterdagi odamlarni masxara qiladi, poraxo'rlik, adolatsizlik, qarindosh-urug'chilik, poraxo'rlik, iqtisodiy va siyosiy sabotaj, zulm, mustamlakachilik va neokolonializm, diktatura, irqchilik yoki rangparlik kabi illatlarni tanqid qiladi. ajratish, adabiy o'g'irlik, pul yuvish, imtihonda noto'g'ri ishlash, kultizm, qurolli talonchilik, jangarilik, o'g'irlash, giyohvand moddalar savdosi, odam savdosi, saylovlarda soxtalashtirish, o't qo'yish, diniy inqiroz, talonchilik, suddan tashqari o'ldirish va hokazo. Yaxshi she'r, qo'shiq va musiqa, Ayniqsa, yaxshi fazilatlarini tarannum etuvchi va

nomaqbul harakat yoki harakatni masxara qiladigan falsafiyalar jamiyatdagi illatlarni tuzatishga qodir. Adabiyot doimo zamonaviydir. Zamon hayotimaterialiga murojaat etish va tarixdan (yoki afsonalardan) tasvir predmeti olish adabiyotdagi zamonaviylikning ikki qirrasidir.

Bunda biz ba'zi buyuk yozuvchilarning baddiy asarlarida gumanistik g'oyalarni ko'rishimiz mumkin. Vilyam Shekspirning hamma tarixiy dramalari zamonasi uchun yangi va juda muhim bo'lgan gumanistik g'oyalar bilan sug'orilgan. Yoki „Urush va tinchlik“ tarixiy epopeyasining mazmuniga asosiy g'oya insoniylikka xos tinchliksevarlik, O'rta Osiyo xalqlari tarixida adabiyotning bizga ma'lum ilk namunalari (masalan, Firdavsiyning „Shohnoma“ va Yusuf Xos Hojibning „Qutadg'u bilig“ asarlari)dan boshlab ijtimoiy fikrda gumanizm g'oyalari paydo bo'lgan, deb aytish mumkin. Biz va dunyo bilgan dunyoviy adabiyot (Durbek, Xorazmiy, Lutfiy. Navoiy va boshqalar ijodi) gumanizm til adabiyotning namunasi deb hisoblanishi kerak. Chunki bu adabiyotning asosiy mazmuni — insonni madh etish. uning baxtini kuylash va yer yuzidagi hayotini e'zozlashdan iborat. Umumiy qilib aytganda hozirgi globallashuv jarayonida til va adabiyotning gumanistik roli juda beqiyos.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Sulton Izzat. *Adabiyot nazariyasi: Universitet va pedagogik institutlari filologiya fakulteti talabalari uchun darslik. Qayta ishlangan va to'ldirilgan uchinchi nashri.* — T.: O'qituvchi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2005. — 272 b.
- [2]. *International conference Globalization & Languages: Building on Our Rich Heritage. 27-28 AUGUST 2008 Tokyo, Japan*
- [3]. Артемов В. А. *Психология обучения иностранному языку.* — М.: Педагогика, 1989. — 103 b
- [4]. *O'zbek tilining izohli lug'ati. T. I.* — M.: Русский язык, 1981. — B.442.
- [5]. Уфимцева А. А. *Теории «семантического поля» и возможности*